

Адаптування навчальних програм із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого профілю до освітнього процесу в умовах карантину та воєнного стану

Автором на прикладах із власного досвіду розкрито значущість урахування особливих умов освітнього процесу під час розроблення навчальних програм із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого профілю. Наголошено на забезпеченні можливості навчання онлайн у контекстах підтримки безпечного освітнього середовища та якості позашкільної освіти.

Ключові слова: навчальна програма з позашкільної освіти, безпечне освітнє середовище, онлайн-навчання.

Kopylets E. Adaptation of curricula for out-of-school education in tourism and local history to the educational process under quarantine and martial law. *The author uses examples from his own experience is revealed the importance of taking into account the special conditions of the educational process when developing curricula for out-of-school education in tourism and local history. The author emphasizes the provision of online learning opportunities in the contexts of maintaining a safe educational environment and the quality out-of-school education.*

Keywords: curriculum for out-of-school education, safe educational environment, online learning.

Вступ. Карантинні обмеження, зумовлені протидією масовому поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, та запровадження воєнного стану у зв'язку з військовою агресією російської федерації, стали критичними викликами для вітчизняної освіти загалом та позашкільної освіти зокрема. Одним із провідних чинників їхнього подолання стало переведення навчання у формат онлайн. На важливості готовності закладу змінювати спосіб організації освітнього процесу наголошено у рекомендаціях Державної служби якості освіти щодо організації безпечного освітнього середовища, розроблених у серпні 2022 р. [1].

Низку практичних порад, методичних рекомендацій та фахових публікацій останніх років присвячено різним аспектам організації дистанційного навчання в системі позашкільної освіти: вибору платформ для взаємодії онлайн, формам організації онлайн-навчання, сервісам для підготовки дидактичних матеріалів тощо; відзначимо, зокрема, методичні рекомендації, підготовлені Міністерством освіти і науки України [9], та фахові статті Л. І. Ворони [2] та Л. Д. Костенко [8]. Крім загальних праць, окремі інформаційно-методичні матеріали безпосередньо стосуються організації

дистанційного навчання у закладах позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого профілю [10].

Проте проблема адаптування навчальних програм із позашкільної освіти до навчання онлайн не була глибоко досліджена фахівцями. Водночас Міністерство освіти і науки України неодноразово наголошувало на значущості виконання навчальних програм із позашкільної освіти в умовах онлайн-навчання. Зокрема, у листі МОН від 30.04.2020 № 6/604-20 зазначено, що в умовах карантину та після його завершення заклади позашкільної освіти мають забезпечувати виконання освітніх програм, навчальних планів за допомогою дистанційних технологій, а керівники гуртків – навчальних програм. У рекомендаціях із питань організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти у 2020–2021 навчальному році, поширених листом МОН від 28.08.2020 № 6/1054-20, акцентовано на необхідності посилення контролю за виконанням навчальних програм для досягнення вихованцями прогнозованих результатів навчання, підвищення якості та оптимізації освітнього процесу.

Мета дослідження – висвітлення на окремих прикладах із власного досвіду адаптування до навчання онлайн навчальних програм туристсько-краєзнавчого профілю.

Матеріал і методи дослідження. Аналізу піддано низку розроблених нами одноосібно чи у співавторстві навчальних програм із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого профілю, які були затверджені у 2020 – 2022 рр. Для підтвердження значущості врахування у навчальних програмах можливості навчання онлайн у контекстах підтримки безпечного освітнього середовища та якості позашкільної освіти проаналізовано документи місцевих та центральних органів влади.

Результати дослідження. У 2020 р. нами спільно зі старшим науковим співробітником лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидатом педагогічних наук Н. А. Пустовіт було підготовлено оновлену версію навчальної програми з позашкільної освіти «Кроки до стійкого розвитку», основний рівень, 1 рік навчання [6] (попередню було затверджено 2015 р.). Програма базувалася на матеріалах навчально-методичного комплексу «Зелений пакет» – результату міжнародного проєкту, спрямованого на розвиток освіти для сталого розвитку в Центральній та Східній Європі [7]. Незадовго до того комплекс «Зелений пакет» увійшов до складу нового міжнародного освітнього продукту – мультимедійного посібника «Крок за кроком», який безкоштовно поширювався на USB-флеш-накопичувачах та був наявний у вільному онлайн-доступі.

В рецензії на навчальну програму заступник директора з навчально-методичної роботи Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Л. В. Сусахіна наголосила, що навчальний матеріал спирається на численні мультимедійні ресурси, які знаходяться у вільному доступі в мережі Інтернет; це оптимізує організацію дистанційного навчання за програмою у разі потреби.

Навчальну програму «Кроки до стійкого розвитку» затверджено наказом Департаменту освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації від 31.07.2020 № 221. На жаль, через певний час Інтернет-підтримку низки ресурсів, покладених у її основу, було припинено. Проте їхня наявність на CD-та DVD-дисках, USB-флеш-накопичувачах усе одно позитивно позначилася на навчанні за цією програмою онлайн.

Тим самим наказом було затверджено і нашу навчальну програму «Геоєкологічне краєзнавство», основний рівень, 3 роки навчання [4]. Вона також частково спиралася на мультимедійний посібник «Крок за кроком». Та головним виявом адаптування програми до реалій навчання онлайн стала зафіксована у пояснювальній записці, навчально-тематичному плані та змісті програми можливість за об'єктивної відсутності умов для проведення підсумкової кількаденної туристсько-краєзнавчої експедиції замінити її на одноденну експедицію або на виконання групових чи індивідуальних проєктів за тематикою програми.

Своєчасність та важливість такого методичного рішення підтверджені нашим листуванням із Міністерством охорони здоров'я України. За офіційною статистикою, у 2020 р. в учнівських об'єднаннях туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти налічувалося 81 654 вихованці, з якими заклади позашкільної освіти змушені були або не проводити туристських походів узагалі (тобто не повною мірою виконувати навчальні програми), або організовувати туристські походи, не маючи інформації від фахівців про необхідні специфічні протиепідемічні заходи. Тому в червні 2020 року ми попросили МОЗ надати інформацію щодо заходів безпеки, яких необхідно дотримуватися організаторам туристських походів із учнівською та студентською молоддю для забезпечення від захворювання на COVID-19.

На наш запит надійшла відповідь (лист 26-05/17/2541/ЗПП-20/2998 від 01.09.2020), у якій було перераховано основні рекомендації щодо запобігання інфікуванню коронавірусом SARS-Cov-2: обов'язкове використання масок усіма учасниками заходу в закритих приміщеннях, нагадування про миття рук із милом понад 20 секунд за неможливості використання спиртотомісних антисептиків, дотримання респіраторної гігієни та етикету кашлю, дотримання дистанції у 1, 5 м з іншими людьми та нагадування учасникам уникати рукошляхів, поцілунків та обіймів. Оскільки ця інформація не стосувалася особливих реалій туристського походу, вона не допомагала розв'язати проблему безпечного виконання навчальних програм.

Не отримали ми і чіткого роз'яснення щодо можливості здійснення прогулянок, екскурсій, туристських походів під час дії заборони на відвідання здобувачами освіти закладів освіти в умовах карантину (адже зазначені форми навчання формально не передбачають відвідання закладів освіти), хоча у березні 2021 року надіслали відповідні звернення до МОЗ та МОН. У відповіді з МОЗ (лист від 07.04.2021 26-05/К-5613//41-64-зв) повідомили, що до повноважень МОЗ не віднесено надання роз'яснень нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України. Відповідь МОН (лист від 18.05.2021 № 4/525-21)

зводилася до того, що зазначені форми роботи зі здобувачами позашкільної освіти є складовою освітнього процесу, а особливості організації освітнього процесу під час карантину визначені вимогами Постанови Головного державного санітарного лікаря України від 22.08.2020 № 50, згідно з якими відповідальність за організацію та виконання протиепідемічних заходів покладається на засновника (власника) та керівника закладу; таким чином, вибір конкретних організаційних форм роботи зі здобувачами позашкільної освіти належить до компетенції керівника закладу позашкільної освіти.

Із введенням воєнного стану до карантинних обмежень із міркувань безпеки додалися заборони на відвідування лісів, навігацію маломірних суден на водоймах у низці областей тощо. Наприклад, розпорядженням голови Полтавської ОВА від 30.03.2022 № 37 встановлено заборону навігації для маломірних (малих) суден на водоймищах Полтавської області на період воєнного стану, за винятком суден спеціально уповноважених органів державної влади, які здійснюють охорону водних біоресурсів, Національної поліції України, Збройних Сил України та інших органів державної влади. Розпорядженням голови Полтавської ОВА від 01.04.2022 № 39 на території області встановлено заборону на відвідування населенням у період воєнного стану лісів та в'їзд до лісів (крім транзитних шляхів) транспортних засобів та інших механізмів, за винятком службовців та працівників окремо зазначених державних органів та організацій та їхнього транспорту.

З огляду на це, ми розробили навчальну програму з позашкільної освіти «Екологічне краєзнавство (Знавці екологічного календаря)», основний рівень, 1 рік навчання [5], більшість тем якої можна результативно опрацювати і в умовах навчання онлайн. У разі неможливості проведення підсумкової кількденної туристсько-краєзнавчої експедиції також передбачено можливість провести підсумкові заняття у формі одnodенної експедиції або виконання групових чи індивідуальних проєктів за тематикою програми. Навчальну програму затверджено наказом Департаменту освіти і науки Полтавської обласної військової адміністрації від 23.08.2022 № 136.

У підготовленій нами у 2022 р. спільно з заступником директора з навчально-виховної роботи Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді Д. Г. Омельченком навчальній програмі «Географічне краєзнавство» (основний рівень, 3 роки навчання) [3] теж передбачено варіанти заміни підсумкової кількденної туристсько-краєзнавчої експедиції одnodенною експедицією або виконанням групових чи індивідуальних проєктів. Крім цього, у пояснювальній записці надано рекомендації щодо використання онлайн-ресурсів за неможливості здійснювати освітній процес в очному режимі.

Навчальній програмі «Географічне краєзнавство» надано гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі» (рішення експертної комісії з позашкільної освіти від 12.09.2022, протокол № 2).

Висновки. Таким чином, адаптування навчальних програм туристсько-краєзнавчого профілю до освітнього процесу, який відбувається в умовах

карантину та воєнного стану, є необхідним засобом підтримки безпечного освітнього середовища та водночас окреслює реальні рамки можливої якості позашкільної освіти. Особливо акцентуємо на забезпеченні можливості навчання онлайн, адже саме такий формат навчання дав змогу організувати відносно безперервний освітній процес під час загострення епідемічної ситуації та повномасштабного російського військового вторгнення.

Список використаних джерел:

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
2. Ворона Л. Дистанційне навчання в закладах позашкільної освіти. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». 2021. Вип. 12 (44). С. 30-35. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.4>
3. Копилиць Є.В., Омельченко Д.Г. Навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Географічне краєзнавство». Київ, 2020. 32 с. URL: https://docs.google.com/document/d/18B0WXi_rRdzlxRwWX5GAdo5DM079MFpp/edit
4. Копилиць Є.В. Навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Геоecологічне краєзнавство». Полтава, 2020. 32 с. URL: <https://www.poltavaturcenter.pl.ua/images/documents/metod/programy/geoeko-2020.pdf>
6. Копилиць Є.В. Навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Екологічне краєзнавство (Знавці екологічного календаря)». Полтава, 2022. 16 с. URL: <https://poltavaturcenter.pl.ua/images/documents/metod/programy/ecolog-kraezn-program-2022.pdf>
7. Копилиць Є.В., Пустовіт Н.А. Навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Кроки до стійкого розвитку». Полтава, 2020. 28 с. URL: <https://www.poltavaturcenter.pl.ua/images/documents/metod/programy/kroky-kopylets-2020.pdf>
8. Копилиць Є.В. Реалізація потенціалу навчально-методичного комплексу «Зелений пакет» у позашкільній освіті. Освіта для збалансованого розвитку: перспективи в Україні : матеріали II Всеукраїнського форуму «Освіта для збалансованого розвитку» (Київ, 13–14 квітня 2016 р.). Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2016. С. 106–108.
9. Костенко Л.Д. Цифрові технології в сучасній позашкільній освіті. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2021. № 1 (37). Ч. II. С. 226-230. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2021-1-2-35>
10. Організація дистанційного навчання в системі позашкільної освіти. Практичні поради для педагогів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pozashkilna/2020/Destantsiyne%20navchannya/Orhanizatsiya%20dystantsiynoho%20navchannya.pdf>
11. Організація дистанційного навчання у закладах позашкільної освіти / упоряд. А.В. Мисюкевич. Харків, 2020. 72 с. URL: <https://st.kharkov.ua/wp-content/uploads/2022/01/Dystantsiyne-navchannia.pdf>